

УДК: 069(497.11)"1950/1955"(093.2)

Олег РОМАНОВ

историчар уметности, виши
кустос

Народни музеј Краљево
herotek@gmail.com

МУЗЕЈ У РАНКОВИЋЕВУ 1950-1955 : ИЗВОД ИЗ МУЗЕЈСКЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ (први део)

АПСТРАКТ: У овом раду, изводу из документације Народног музеја Краљево, биће речи о околностима у којима је овај музеј настао, зачетку идеје о његовом формирању и уздизању, формирању музејских збирки, најуспешнијим музејским пројектима и исцртавањима у првим годинама постојања, садашњем односу локалног друштва према Музеју и његовом одолевању притисцима система и времена, као и културном наслеђу које он баштини у континуитету од преко 65 година.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: музеј, Ранковићево, Милорад С. Јовић, музејска одељења и збирке, пројекти, шеренска исцртавања, промена имена

Увод

После завршетка Другог светског рата, широм тадашње Југославије, постојала је тенденција отварања културних, научних, просветних установа као резултат потребе културног, технолошког и образовног уздизања Југословена. Један такав вид установе који је био део националног културног уздизања представљао је и музеј. Тада су основани многи музеји у Србији, а један од њих био је у тадашњем Ранковићеву (данас је то Народни музеј Краљево). Период после Другог светског рата је у музеолошком смислу истовремено био период затворености и једноумља, али и обнове и напретка, у коме главну, неретко и једину реч воде поставке, изложбе и остали програми који јачају култ револуције, партије и НОБ-а. Том приликом су се занемаривале историјске и етнолошке теме, ликовна уметност, археологија и све што је у домену музејске делатности.¹

Музеј у Ранковићеву је у доброј мери нетипичан пример тога доба. И поред осврта и велике пажње посвећене НОБ-у и радничком покрету, овај музеј је током 50-тих година XX века организовао различите уметничке и етнолошке, као и програме које се односе на раније историјске периоде. Сам однос према НОБ-у и револуцији је био зрео, у великој мери неострашћен, донекле и критички и углавном без коментара, што говори о високој свесности о тадашњем времену, непоколебљивости музејске управе и сарадника, што ће у одређеном тренутку

.....
рада имао изразито пропаганду улогу у величању нових власти и био је идеолошке природе све до краја социјализма код нас [Милош Тимотијевић, „Дуг пут оснивања Музеја у Чачку“, у: *Споменица Народног музеја у Чачку 1952-2012*. (Чачак : Народни музеј, 2013), 11]. У почетку је више од половине прикупљених предмета припадало одељењу НОБ. Прва стална поставка Музеја од 1953. године представљала је омаж партизанском покрету, занемарујући археолошки, етнолошки и материјал који је припадао старијим историјским периодима [Милош Тимотијевић, „Шест деценија рада Народног музеја у Чачку“, у: *Споменица Народног музеја у Чачку 1952-2012*. (Чачак : Народни музеј, 2013), 17].

[1] Пример типичног музеја у Србији после Другог светског рата је Народни музеј Чачак који је од самог почетка свог

сукоба с властима утицати на рад Музеја, срећом без великих последица по установу.

Од самог почетка постојања Музеја у Ранковићеву (Краљеву) музејска документација је вођена уредно и хронолошки и представља главни извор информација о делатности Музеја. Ради се о архивској грађи сачуваној у музејској архиви: досијеа Централне стручне архиве, деловодници, најстарија Инвентарна књига, инвентари Збирки, дневници теренских истраживања и ретке фотографије првих поставки и музејске зграде из 50-тих година ХХ века. Она најобјективније реконструираше рад Музеја у Ранковићеву у првим годинама постојања.

Идеја о формирању музеја у Краљеву (Ранковићеву) 1942-1949. године

Да бисмо што боље пратили рад и историју Музеја у Ранковићеву (Краљеву), потребно је вратити се у новембар 1942. када је са професорима краљевачке Гимназије одржана конференција и формиран Одбор за оснивање Музеја и прикупљање података о старинама.² Један од чланова Одбора био је професор и управник краљевачке Грађанске школе Милорад С. Јовић, једна од најзначајнијих личности за потоње оснивање Музеја, његов први директор, неуморни истраживач и зачетник развоја свих музејских одељења и њихових збирки.

Први видљивији послератни кораци у правцу оснивања Музеја датирају од маја 1948. када је Градски народни одбор Краљево (у наставку текста ГНО) образовао Иницијативни одбор за оснивање Музеја у саставу Милорад С. Јовић, професор, Никола Јончић, првоборац и члан ГНО Краљево и Реља Новаковић, директор

краљевачке Гимназије и историчар.³ Професор Гимназије Јовић детаљно је разрадио и припремио идеју за оснивање музејске установе у Краљеву.⁴ Никола Јончић је био задужен за сакупљање историјског материјала и стварање историјске музејске збирке. Највише се истакао у прикупљању предмета везаних за НОБ и раднички покрет у Краљеву.⁵ Реља Новаковић је био задужен за прикупљање етнографског, нумизматичког и другог материјала. У акцији прикупљања материјала за будуће збирке Музеја огроман допринос дали су и суграђани, али и ученици Гимназије и других школа.

Милорад С. Јовић је, у име Иницијативног одбора, у локалном листу *29. новембар*, 20. маја 1948. године објавио намере и циљеве оснивања Народног музеја: „Да би испунили велику обавезу према народу нашега среза, према граду ованчаном мученичком славом и прослављеном народним устанком за ослобођење, да би очували и могли да прикажемо наше духовне и материјалне вредносне творевине, да би савременици и будуће генерације могле да прате еволуцију народне културе, прогреса; у циљу указивања дужног поштовања палим жртвама и светлим традицијама, да би имали репрезентативни објекат пред странцима, првокласну васпитну установу и да би се чувале тековине народноослободилачке борбе потребно је да одмах приступимо оснивању Народног музеја у Краљеву. Народни музеј у Краљеву имао би следећа одељења:

1. Галерија уметничких објеката (фреске, модели, макете, слике)
2. Историјски музеј (са сликама и успоменама изгинулих Краљевчана и људи

[3] Мирослав Стаменовић, „Четрдесет година рада Народног музеја у Краљеву”, *Наша прошлост* 5 (Краљево, 1992), 7.

[4] Драган Драшковић, *н. г.*, 16-18.

[5] Silviija Krejaković, U. Strle, „Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu”, u: *Dve Domovini* | *Two Homelands*, št. 33 (Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije SAZU : Ljubljana, 2011), 75.

[2] Драган Драшковић, „Историјат Музеја”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 16.

из среза, оружје из народноослободилачког рата, фашистичко оружје, ратни документи, историја Краљева, реконструкциона макета Пљакиног шанца и турског насеља и сл)

3. Етнографска збирка (народна ношња свих крајева, чипке, шаре, резбарије, модели сеоских кућа, свирале, од плетаре до жерзонке, шаре на јајима, замке и клопке за звери, колевке, шарени девојачки сандуци, дрвене ралице, модели трлица, воденица, риже, модели народних соба, светиљке, судови за воду од врга и буце до тестије и канте, земљорадничко оруђе, ножеви и бритве, модели бунара, торова и сл.
4. Геолошка збирка руде наших базена са моделом окна и постројењима за експлоатацију. Бањолошка збирка лековитих вода са анализом.
5. Туристичка збирка лепоте наших крајева у слици и рељефу
6. Природњачка збирка (узорци биља и животиња нашег краја)
7. Привредни одељак наших производа (пића, воће, дрво, житарице, кудеља, свила, мед, фабрички производи са моделима фабрика, примерци целокупног народног богатства итд.)
8. Палеонтолошка збирка старих ископина (ових дана ископан је костур претка слона у селу Раваници!)
9. Нумизматичка збирка старог новца
10. Збирке старих објеката

У сврху остварења ове важне репрезентативне установе, која ће бити понос целог нашег среза и града Краљева, треба сви сложено да прионемо на посао: сваки појединац да нешто донесе, да се ангажују учитељи са ђацима, предузећа, професори и гимназисти да препарирају биље и животиње, сви да се посветимо скупљању и доношењу свега што је музеју потребно, јер нема ни једног човека који не би могао да да нешто за музеј. Стару пару, рог од вола, парче чипке, напрслу вучију, стари зубун, старо

оружје, вериге, крупан усев и слично, а на организаторима је да све то среде, допуне и реконструишу. Гимназија (сада зграда Музеја) у Краљеву примаће све ствари за музеј, а друг директор гимназије руководиће иницијативним одбором.“⁶

У Јовићевом цитату огледа се тадашња политика партије, неприкосновеног суверена државе и народа, промоција вредности НОБ-а и револуције, али примећује се и његово нагињање ка српској традицији, славној историји, духовним вредностима српског народа.

У новинама *29. новембар*, 1. октобра 1948. објављено је да је у Музеј пристигла књига *Буцеић Ойшћине карановачке за 1880-81. годину*, материјал Обласног комитета КПЈ из 1940-41. који се налазио у кућу у Рибници где је Комитет био смештен јула-октобра 1941, оружје које је припадало борцима Друге чибуковачке чете Краљевачког партизанског одреда, као и остало наоружање партизана из краљевачког краја.

У истим новинама од 10. новембра 1948. године Иницијативни одбор је обавестио јавност да су у Музеј пристигли предмети партизанских јединица стационараних на Гочу 1941, документација која је припадала IV краљевачком батаљону, а да је Никола Јончић послао преписку која је припадала Владану Благојевићу, погинулом на Попини 1941. и материјал који се односи на рад и стремљења средњошколске омладине окупљене око Освита. У наставку Одбор наводи: „Овим је наша збирка знатно употпуњена. Одбор за музеј очекује и даљи одзив од стране грађанства и пријатеља културних установа. Прилоге и даље достављати управи мушке гимназије.“

У другом новинском чланку на истој страни новина Иницијативни одбор ће објавити да се укључује и у бригу о културно-историјским споменицима у Жичком срезу, апелујући да се за њих заинтересују

[6] Мирослав Стаменовић, *н. г.*, 7-8.

не само појединци, већ и предузећа и установе. Важно је истаћи да је у истом броју *Ибарских новостии* Иницијативни одбор за прикупљање грађе за Музеј апеловао на народне власти да су дужне да се и саме заинтересују за заштиту културно-историјских споменика.

Неколико недеља касније, на дан Републике 29. новембра 1948, више излога радњи у центру града је било украшено експонатима прикупљеним за будуће музејске збирке. Пре оснивања Музеја, 1. маја 1949, у Старој згради (на месту где се данас налази зграда Поште у Улици Цара Лазара), презентована је изложба прикупљених експоната и по први пут је званично представљен материјал који ће се наћи у збиркама будућег музеја. Суграђани су прву музејску изложбу радо и у великом броју посећивали и по неколико пута. Две године касније у *Госпогар Васином конаку*, отварањем музеја и изложбе *НОБ и Револуција*, континуитет је настављен. После тога изложбе и остали програми су се ређали у низу.

Отварање Градског музеја Ранковићево, промене имена Музеја, кадровске промене

Кроз одлуке у деловоднику прати се даљи рад Музеја у првим годинама, као и рад, ангажман и активности управника, професора Јовића. Још пре званичног отварања Музеја 5. јануара 1950, директор Јовић је упутио захтеве за сарадњу Министарству за науку и уметност од којих тражи адекватну финансијску помоћ и Уметничком музеју Београд са жељом да уступи део својих експоната Музеју у Ранковићево.⁷

Ентузијазам Милорада С. Јовића дошао је до изражаја од самог почетка рада установе. Он је априла 1950. године ГНО-у

[7] Краљево је указом Президијума Народне скупштине НР Србије бр. 195, усвојеним 6. јула 1949. у Београду, преименовано у Ранковићево [Јелена Петровић, *Живот у Ранковићевоу: документи и сведочења* (Ибарске новости : Краљево, 1989), 12].

Ранковићево упутио предлог за отварање Музеја и план за Музеј.⁸ У образложењу је написао да на терену краљевачког краја постоје бројни остаци материјалне културе минулих векова, да блиска прошлост и херојски догађаји из Другог светског рата заслужују да се очувају од заборава и да би на светлим традицијама револуције требало да се васпитавају и надахњују млади нараштаји што се најбоље постиже наставом у Музеју.⁹ Јовић поставља постулате будуће музејске политике. У складу са тада актуелним политичким системом уважава и велича тековине НОБ-а и револуције. Са друге стране, наслућује се појачано интересовање за истраживање старијих историјских епоха, традиције, нематеријалне баштине нашег народа, материјалних остатака људске делатности, остатака свих облика живота, неживе природе још од праисторије до модерних времена.

Одговор ГНО-а Ранковићево је стигао 1. маја 1950. што је означило почетак рада установе која је добила званичан назив Градски музеј Ранковићево.¹⁰ У првих неколико месеци свог постојања Музеј је био смештен у већ поменутој Старој згради, на месту данашње Поште у Улици Цара Лазара. Директор Музеја Јовић моли Народни одбор Градске општине Ранковићева (у наставку текста НОГО) за помоћ у обнови будуће музејске зграде - Господар Васином Конака.¹¹ Конак је у првом кварталу 1950. године стављен под заштиту: „Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе

[8] Народни музеј Краљево (у даљем тексту НМК), Деловодник Народног музеја 1950-1953 (у даљем тексту ДНМ 1950-1953), бр. 1/50 и бр. 2/50.

[9] Мирослав Стаменовић, *н. г.*, 8.

[10] НМК, Одељење за документацију, Централни стручни архив (у даљем тексту ОД ЦСА), досије број 163: Годишњи извештаји и планови Народног музеја 1950-1994 (у даљем тексту ГИП НМК 1950-1994); Архива НМК 1950-1954; Драган Драшковић, *н. г.*, 18.

[11] Конак кнеза Васе Поповића, изграђен 1830, који се налази у парку близу Карађорђевог улице у Краљевоу, данас представља седиште Духовног центра Жичке епархије.

НРС је у првом кварталу 1950. године ставио зграду 'Господар Васин Конак', Карађорђева бр. 1, власништво Српске православне цркве под заштитом државе. Поменута зграда решењем Извршног Г.Н.О. употребитиће се за музеј.¹²

Градски музеј Ранковићево се 1. новембра 1950. писмом обратио Заводу за заштиту споменка културе Београд молбом да се ужурбано настави сарадња по питању обнове музејске зграде и да сам Завод што више финансијски и стручно помогне тај пројекат. То је најстарији сачувани документ који третира проблем заштите музејске зграде, проблем који ће целе наредне деценије често бити присутан у раду Музеја.¹³ Из овог документа се сазнаје да је Ранковићево још увек трпело велике последице ратног разарања и да је буџет оптерећен обновом града и помоћи ратним сирочадима. Такође се помиње и тенденција да Музеј у Ранковићеву постане Музеј Рашке државе. О томе ће више речи бити у наставку рада.

Из тог периода датира најстарије сачувано писмо у архиви Народног музеја у Краљеву, које је 24. новембра 1950. професор Јовић написао Николи Јончићу, члану ГНО Ранковићево и члану Иницијативног одбора за оснивање Музеја.¹⁴

У другом писму од 30. 12. 1950. године Јовић пише Јончићу: „Наш је Музеј лепо уређен – хронолошки и естетски, само се осећа наша мука – сиротиња, јер недостају тепих стазе, витирине и слично. Него биће свега док је борбене воље за стварањем.“¹⁵

Уз помоћ мреже сарадника, просветних радника, ловаца и риболоваца, али и Општине, Музеј је успео да прикупи доста

предмета.¹⁶ Професор Јовић је систематизовао материјал у следеће збирке:

- Историјска збирка:
 - а) Први и Други српски устанак и материјал за период од 1804. до 1833, а у вези са историјом Карановца;
 - б) Краљево у балканским ратовима и Првом светском рату; историја Ибарске војске;
 - в) зачетак средњовековне збирке Рашке државе;
 - г) збирка НОБ-а: фотографије, оружје у вези са појединим војним јединицама, личностима и догађајима, документа војне природе (извештаји, секције, наредбе и документа приватног карактера - личне забелешке и лични предмети појединачно);
- Етнографска збирка (са изванредним етнографским материјалом, посебно са територије Косова и Метохије, Црне Горе и Македоније);
- Природњачка збирка (руде, минерали, флора и фауна из Ибарске клисуре и Копаоника);
- Галерија ликовне уметности (копије фресака средњовековних манастира из Ибарске клисуре и средњовековне Рашке државе, копије средњовековних рукописа који су наручени од Музеја примењене уметности (копииста Зага Јанц), радови наших старих сликара);
- Археолошка збирка (са највећим бројем предмета из неолита);
- Нумизматичка збирка.

У Извештају о стварању Музеја који је 10. децембра 1950. послат Министарству за науку и културу НРС, Јовић извештава Министарство да Музеј већ две године прикупља музејски материјал¹⁷ и даје предлог о формирању три музејска одељења: Етнолошко одељење (које се односи на прошлост и садашњост Жичког среза),

[12] Архива НМК 1950-1954.

[13] Архива НМК 1950-1954.

[14] НМК, Од ЦСА, досије број 151: НМК; Драган Драшковић, *н. г.*, 20.

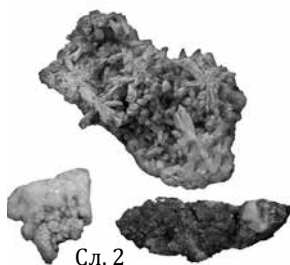
[15] Архива НМК 1950-1954.

[16] Драган Драшковић, *н. г.*, 20-21.

[17] НМК, Од ЦСА, досије број 163: ГИП НМК 1950-1994.

Сл. 1

Сл. 2

Сл. 3

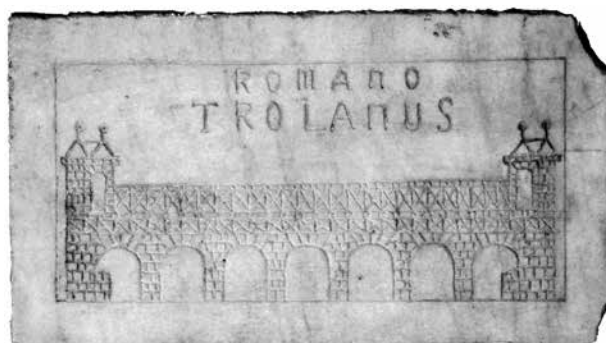
Сл. 4

Сл. 5

Сл. 6

Сл. 7

Сл. 8

Сл. 9

Сл. 10

Сл. 11

Сл. 12

Сл. 13

Сл. 14

Сл. 15

Сл. 16

Сл. 17

Сл. 18

Сл. 19

Сл. 1: Ћуп и ваза, средина XX века, Етнолошка збирка Народног музеја Краљево – примери савремене керамике, (посуде су израдили локални грнчари, а накнадно насликана орнаментика је дело ћака краљевачке основне школе)

Сл. 2: Друзе из Трепче, набављене у првој половини 50-тих година прошлог века, Природњачка збирка Народног музеја Краљево

Сл. 3: Крста Авакумовић, *Глава свешћеника*, са студеничких конзола, 1953, одливак у гипсу

Сл. 4: Српске и југословенске новчанице из периода 1918-1947, набављене октобра 1950. године, из Нумизматичке збирке Народног музеја Краљево

Сл. 5: Медаљони са ликовима српских просветитеља, страна из московског *Србљака*, 1765. године

Сл. 6: Доситеј Обрадовић, *Мезимац*, Будим, 1818. године

Сл. 7: *Romano Troianus*, *Моси цара Трајана*, мермер

Сл. 8 и 9: *Господар васин Конак*, зграда Народног музеја Краљево у периоду 1951-1960, 1962-1995 године

Сл. 10: Владислав Маржик, *Прва зграда Народног музеја у Краљеву*, 1950, цртеж

Сл. 11: Лојзе Долинар, *Прелазак рањеника преко Неретве*, 1948, рељеф у гипсу

Сл. 12 и Сл. 13: Део поставке изложбе *Први и Други усџанак* аутора Милорада С. Јовића, отворене 18. априла 1954. године

Сл. 14 и Сл. 15: Део поставке изложбе *НОБ и револуција* отворене 7. јула 1951. године

Сл. 16: Милан Миловановић, *Најушћене аусџиријске каре на Гукошу 1914*, 1915, уље на дасци

Сл. 17: Чеда Павловић, *Скојље*, 1954, акварел

Сл. 18: Ванђел Бадуљи, *Марков манастир*, 1951, акварел на папиру

Сл. 19: Младен Јосић, *Рибарница*, прва половина 50-тих година XX века, уље на платну

Сл. 20: Милорад Јовић (други горе слева), директор, и Панта Чолић (трећи доле слева), кустос-етнолог Музеја у Краљеву, са краљевачким студенткињама Катедре за историју уметности Филозофског факултета у Београду, у Матарушкој Бањи 1954. године

Сл. 20

Сл. 21

Сл. 22

Сл. 23

Сл. 24

Сл. 25

Сл. 21: Милорад С. Јовић, први директор Народног музеја у Краљеву

Сл. 22: Паја Јовановић, *Порџреј*, 1904, уље на платну

Сл. 23: Урош Пређић, *Порџреј game*, 1917, уље на платну

Сл. 24: *Порџреј Лазара Мушаја*, дело Владислава Марџика по П. Малеру, 1950, графика

Сл. 25: Панча Чолић, в.д. директора и кустос Етнолошког одељења Народног музеја Краљево и Милорад С. Јовић, кустос Историјског одељења, на терену у околини Краљева 1955. године - пример добре сарадње двојице музејских кустоса

Одељење НОБ-а (у вези са револуцијом овога краја) и Историјско одељење Рашке државе (са мапама граница средњовековних држава, стратографским картама важнијих бојева, родословима, моравском школом грађења црква, војних утврђења, цивилних грађевина, гробљанске архитектуре, вајарством, сликарством, фрескама, гардеробом и намештајем, музиком, књижевности, металургијом, законодавством, нумизматиком, хералдиком, наоружањем, занатима, настанком градова, социјалним поделама, документима из доба Немањића и њиховог блиског окружења, једном речју свих аспеката живота српског средњег века).

Из писма које марта 1951. Никола Јончић шаље Јовићу сазнајемо да зграда Конака још увек није била потпуно испражњена, што је значило да Музеј нема своју зграду у

правом смислу те речи.¹⁸ Један каснији документ из фебруара 1953. сведочи да је Музеј за коришћење *Господар Васиной конака*, власништво манастира Жича, плаћао кирију.¹⁹ Из истог документа сазнајемо да је Музеј у Конак усељен 1. јула 1951. године, шест дана пре отварања прве музејске изложбе *НОБ и револуција*.²⁰ Музеј добија зграду Господар Васиной конака у потпуности на коришћење, а Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе прописује оправке које би требало да буду изведене.²¹ Мање санације на згради изведене су крајем

[18] Архива НМК 1950-1954.

[19] Архива НМК 1950-1954.

[20] Силвија Крејаковић, „Историјско одељење”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 55; Јасмина Дражовић, Сузана Новчић, „Изложбена делатност”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 141.

[21] Архива НМК 1950-1954.

1950. и у првој половини 1951, непосредно пре уселјавања Музеја. Међутим, због недостатка средстава њена потпуна рестаурација одложена је за неколико година.

Неколико месеци након званичног почетка рада у Музеју долази служитељ Светислав Мушовић, тако да је у том тренутку он, поред директора Јовића, био једини запослен. Годину дана касније запошљавају се Методије Савић као помоћни радник и Мира Луковић као помоћник канцеларијског референта.²²

Из обимне музејске документације сазнајемо да је у првим годинама постојања Музеј у Ранковићеву остварио доста успешну сарадњу са многим културним установама у Србији, највише са Уметничким, Војним и Етнографским музејом у Београду, Музејом Устаника из Титовог Ужица, музејима у Нишу, Крагујевцу, Крушевцу, Српском академијом наука (САН), Филозофским факултетом Универзитета у Београду и Војвођанским музејом у Новом Саду.²³ Мај 1952. године остаће упамћен као време када се интензивирала сарадња Музеја у Ранковићеву са Музејом Устанка Титовог Ужице, првенствено око размене материјала из доба устанака против Турака. Од Војног музеја у Београду је 1952. године добијено 8 секција - карата размера 1:50000.²⁴ И у наредне две године топографске карте ће пристизати из Војног музеја и Војно-геолошког завода.²⁵ Војни музеј Београд ће током 50-тих година ХХ века веома често позајмљивати и поклањати експонате Музеју у Ранковићеву, посебно за потребе поставки изложби које ће временом постати део његове сталне поставке, као и за обогаћивање његове Историјске збирке. Из Војног музеја су, углавном као поклон, стизали

[22] „Запослени у Народном музеју”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 197.

[23] Архива НМК 1950-1954.

[24] Архива НМК 1950-1954.

[25] Архива НМК 1950-1954; Инвентар средњовековне збирке 1950-1955 (у даљем тексту само ИСЗ 1950-1955).

оружје и фотокопије докумената из ратова вођених на овој територији у периоду од 1804. до 1945. године. Током 1952. Музеј је продао преко 2700 улазница, а више од половине (1400) у периоду мај-јул.²⁶

Како би помогао рад Музеја чији је једини стручњаку том тренутку био Јовић, Савет за просвету и културу НОГО Ранковићева је 19. јануара 1953. формирао Савет Музеја од 9 чланова, састављен претежно од просветних радника задужених за поједине научне дисциплине.²⁷ Музејски савет је дефинисао два основа проблема: заштита зграде Музеја - *Господар Васиної конака* и недовољан простор за излагање и чување музејских предмета у њој.²⁸ Ови проблеми ни деценију касније нису били решени на адекватан начин.²⁹ Мали успех у том правцу постигли су запослени у Музеју када је Републички завод за заштиту споменика културе услишио њихову молбу да интервенише код НОО (Народни одбор општине) Краљево да се музејска зграда, која представља културно добро под заштитом, не руши, већ да се, пошто је оштећена, оспособи за употребу.³⁰

Средином фебруара 1953. Музеј у Ранковићеву по први пут мења име. Градски музеј Ранковићево постаје Народни музеј Ранковићево.³¹ Из тог периода бележимо и то да је нови музејски печат по први пут

[26] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 196/52, бр. 249/52, бр. 254/52.

[27] Савет Музеја сачињавали су Никола Јончић, секретар Среског комитета *Савеза Комуниста Југославије*, Душан Шибалић, инжењер, Чедомир Павловић, сликар и наставник у краљевачкој Гимназији, Радмила Николић, професор у краљевачкој Гимназији, Наталија Митровић, професор у краљевачкој Гимназији, Радисав Целић, секретар НОГО, Љубица Стојковић, наставник у основној школи бр. 2, Милорад Јовић, управник Музеја и Мира Луковић, службеница Музеја (НМК, ОД ЦСА, досије број 151: НМК); Олег Романов, Милорад С. Јовић, први управник *Народног музеја у Краљево*, каталог изложбе (Народни музеј : Краљево, 2015), 57.

[28] НМК, ОД ЦСА, досије број 151; ОД ЦСА, досије број 211: *Господар Васин конак*.

[29] Драган Драшковић, *н. г.*, 21-22.

[30] НМК, ОД ЦСА, досије број 211: *Господар Васин конак*; Олег Романов, *н. г.*, 57.

[31] Архива НМК 1950-1954; ОД ЦСА, досије број 151: НМК.

коришћен 6. априла 1953, а да је на седници НОГО Ранковићева, одржане 5. јуна 1953, усвојен Правилник о раду Народног музеја Ранковићево.³²

Када говоримо о значају суграђана у раду Музеја, односно обогаћивању његових збирки, најбоље је да се позовемо на новински чланак *Историјска збирка Музеја у Ранковићеву* који је 1. маја 1953. објављен у *Ибарским новостима*.³³ У њему Милорад С. Јовић пише да је Музеј, захваљујући грађанима, прикупио драгоцен историјски материјал који ће бити изложен по збиркама: праисторија - геологија, палеонтологија, праисторијски људи у нашем региону, долазак Словена, оснивање Рашке државе; Косовски бој и турско ропство у нашем крају; Први и Други устанак и буне против Турака у 19. веку у региону Карановца; изглед Краљева почетком 20. века; Ибарска војска у Б(б) алканским ратовима, Краљево у Првом светском рату; Краљево у Другом светском рату. У наставку чланка позива грађане да и даље помажу Музеј.

Током 1953. Музеј у Ранковићеву посетило је преко 8000 посетилаца. Сачуван је податак да је у периоду септембар - октобар 1953. Музеј посетило 346 војника. Током године укупно је било продато преко 3700 улазница, а највише у јуну (800).³⁴

Музеј је у току 1954. посетило преко 12000 посетилаца. Само у току *Недеље музеја*, одржане између 3. и 10. октобра, забележена је посета од преко 800 људи. Мештани, људи из целе Југославије, ђачке екскурзије, могли су, поред предавања и изложби о НОБ-у и устанцима, да виде и пројекције пет документарних филмова из области етнологије, историје и уметности.³⁵

Исте године, у извештају НОГО Ранковићева Јовић саопштава шта је за четири године сакупљено: „Материјал IV краљевачког батаљона у доба НОБ-а и изложен је у четири собе. - Прикупљен је и изложен материјал из борбе за Краљево 1944. године. - Прикупљен је и изложен материјал Ибарске војска у Балканском рату. - У години 1954. поводом прославе Првог устанка прикупљен је и изложен у две собе материјал о Карановцу у Првом и Другом устанку.“³⁶

У наставку извештаја наводи да је сакупљено доста материјала који због недостатка простора није изложен (Збирка уметничких слика, предмети из Првог светског рата, збирка минерала из Жичког, Студеничког и Копаоничког среза, збирка свечаности у Жичи при крунисању владара, збирка средњовековне Рашке државе, стрељање у Краљеву 1941, етнографски материјал са овог подручја). У истом извештају стоји: „Интересовање грађана је велико, нарочито странаца, а мишљење о овој културној установи је најпохвалније што се види из књиге посета.“

Током 1954. у музејске збирке је ушло укупно 1240 експоната.³⁷ Закључно са 31. децембром 1954. збирке Народног Музеја Ранковићево бројале су 2627 предмета (Историјска збирка - 1450, Нумизматичка збирка - 600, Природњачка збирка - 250, Етнолошка збирка - 170, Уметничка збирка - 117, Археолошка збирка - 40 експоната). Од тога било је изложено 1150 предмета (1050 из Историјске збирке и по 50 експоната из Нумизматичке и Етнолошке збирке).³⁸

Огроман број новонабављених експоната још више је продубио проблем недостатка простора за излагање предмета. Музејска управа и срески Комитет

[32] НМК, ОД ЦСА, досије број 151; Архива НМК 1950-1954.

[33] Милорад С. Јовић, „Историјска збирка Музеја у Ранковићеву”, *Ибарске новостии*, 1. мај 1953.

[34] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 277/53.

[35] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 631/54 и 632/54.

[36] НМК, ОД ЦСА, досије број 163; ГИП НМК 1950-1994.

[37] Поређења ради, закључно са 31. 12. 1953. Музеј је бројао 1387 експоната, Историјска збирка - 815, Археолошка збирка - 18, Нумизматичка збирка - 500, Етнолошка збирка - 19, Уметничка збирка - 35 (Архива НМК 1950-1954).

[38] Архива НМК 1955-1959.

су настојали да се *Галерија слика* смести у зграду предузећа *Електрокомбинај*, а остале збирке у зграду Суда и Електричне централе и да се на тај начин изложе „вредносне ствари које би служиле на велику част и репрезентацију града и Среза“.³⁹

Ова, за то време помало мегаломанска идеја није се остварила делимично и због догађаја и сукоба између управе Музеја и општинске власти. Наиме, почетком 1955. долази до заоштравања односа између управника Јовића и градских власти због његових слободоумних политичких ставова, одређене независности у раду Музеја, што је било у супротности са интересима градских власти.⁴⁰ У чланку из *Ибарских новост* од 21. 1. 1955. стоји да је 19. јануара 1955. у Музеју, у разговору са тројицом официра ЈНА, на питање да ли држи слику „неподобног“ Милована Ђиласа на зиду, Јовић је одговорио: „Слику Ђиласову сам скинуо, али је држим јер ће нам она требати.“⁴¹

У чланку потписани официри тврде да је, између осталог, Јовић рекао да ће Ђилас опет бити у власти, формирати нову партију, за шта је имао одобрење од Тита, који је сматрао да треба да постоје две партије, те да је кривични поступак против Ђиласа обустављен. Истог дана када је чланак објављен, Јовић је ове тврдње демантовао у дописима које је послао локалним властима - Среском комитету Савеза комуниста и Савету за просвету НОГО.⁴² Убрзо после тога долази до Јовићеве смене. Очигледно је да су на делу били цинкарење, сплеткарење и подметачина, средства тако често употребљавана од стране државног апарата четрдесетих и педесетих година XX века.

Променом имена града⁴³ мења се, по други пут, и име Музеја у *Народни музеј Краљево*, а одлука о смени музејског управника донета је непуних месец дана касније. Решењем Народног одбора Градске општине Краљево од 26. 1. 1955. Милорад С. Јовић је смењен са места директора Народног музеја Краљево без права жалбе, са тим да остане „на служби код исте установе“.⁴⁴ Следећег дана Панта Чолић, географ запослен у Музеју, бива постављен за в. д. директора. Музеј усиљеним темпом рада оба кустоса и спољних сарадника наставља да истражује околину, набавља експонате за своје збирке и увећава фондове, све чешће организује изложбе и друге програме, проширује сталну поставку. Између осталог, у другој половини јануара 1955. стигли су раније поменуто *Појрсеј Анђонија Русјића Пљакића*, дело Ангелине Гаталице, одливи капитела из Студенице Крсте Авакумовића и слика *Са Градилишта* Миодрага Јањића. Милан Духаћ је за краљевачки Музеј урадио копије керамике и фигурина, највише из винчанског неолита, као и неколико копија античких и средњовековних посуда. Откупљени су аустријски сребрни новац и ћердан са 22 сребрњака.⁴⁵ Од фебруара 1955. па надаље, Савет за просвету и културу НРС позајмио је Музеју дела Ксеније Дивљак, Јарослава Кратине, Миливоја Николајевића, Милорада Ћирића, Александра Луковића, Игора Васиљева, Петра Омчикуса, Младена Јосића, Мајде Курник, Јефте Перића, Ивана Радовића, Сабахудина Хоџића, Раденка Мишевића, Миће Поповића, Пива Караматијевића, Косте Брадића, Анице Огрешник, Пеце Видимча.⁴⁶ Народни музеј Београд је

[39] НМК, Од ЦСА, досије број 163: ГИП НМК 1950-1994.

[40] НМК, Од ЦСА, досије број 160: Досије кустоса Милорада С. Јовића; Архива НМК 1950-1954.

[41] „Да ли је довољан само презир“, *Ибарске новост*, 21. јануар 1955, 2.

[42] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 77/55 и 78/55.

[43] Одлуком Извршног већа НРС од 27. децембра 1954. промењено је име града Ранковићево у Краљево. Одлука је објављена у *Службеном Гласнику бр. 1, 8*, јануар 1955 (Јелена Петровић, *н. г.*, 25).

[44] Архива НМК, 1955-1959.

[45] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 58/55.

[46] НМК, Инвентарна књига 1 (у даљем тексту само ИК-1), ЗГЛУ (у даљем тексту само ЗГЛУ); НМК, Инвентар Галерије слика 1952-1959 (у даљем тексту само ИГС 1952-1959).

посредством Савета за просвету и културу НРС Музеју у Краљеву поконио *Порџреј*, дело Паје Јовановића.⁴⁷ Током 1955. у Збирку уметничких дела Музеја у Краљеву стиже још слика Владислава Маржика, Чеде Павловића, Васе Поморишца, Драгутина Цигарчића и Ђорђа Папазовског.⁴⁸

Поред Збирке уметничких дела, у наредне две године доста су обогачене и тадашње историјске збирке (Збирка НОБ-а рељефима Боже Обрадовића и акварелима Ванђела Бадуљића, а Збирка XVIII и XIX века делима Живорада Настасијевића - два портрета старих карановчана, трговца Јована Петровића и његове супруге).⁴⁹ Уметничка дела пристигла у ове две збирке касније ће бити реинвентарисана у Збирку уметничких дела.⁵⁰ И Збирка XX века је до 1941. допуњена новим музејским материјалом (оружје, војна опрема, ордење, мапе, уметничке слике). Новим откупима и поклонима обогачена је и Археолошка збирка.

Следећи хронологију музејске документације из прве половине 50-тих година XX века изводимо закључак о евидентном порасту броја посетилаца из године у годину. Сигурно је да су за то највише били заслужни све бољи и све чешћи музејски програми - ликовне, историјске, етнолошке изложбе и културне манифестације који су и квалитативно и квантитативно добиле на значају.

У наредним годинама Музеј су све више посећивали ђаци из Ранковићева, студенти и ђаци из целе тадашње Југославије, запослени у радним организацијама у Ранковићеву, војници, обични грађани - љубитељи културе. Неретко су га посећивали и музеалци из земље и иностранства. У њему су одржавани течајеви из завичајне историје

за наставнике основних школа, а пружана је и помоћ студентима око израде стручних радова, као и појединцима - научницима, кустосима, истраживачима око писања научних дисертација и стручних радова.⁵¹

Формирање музејских збирки

Збирке Музеја у Ранковићеву формиране су по редоследу који је дат у наставку текста. Прво је основана Историјска (НОБ, Устанци против Турака, Историја XX века), а затим Нумизматичка збирка. То не чуди јер су остала два члана Иницијативног одбора, поред Јовића, били партијски функционер и професор историје, као и да од почетка рада Музеја у Ранковићеву постоји кустос Историјске и Нумизматичке збирке, као и да ће он, до доласка етнолога, водити и Етнолошку и Природњачку збирку. Формирање Уметничке збирке је такође иницирано од стране Јовића, а несумњиво је да су сликари Владислав Маржик и Чеда Павловић имали велики удео у томе. Као једини кустос у прве три године рада Музеја, Јовић се старао и о Археолошкој збирци и о Музејској библиотеци.

Историјска збирка и изложба НОБ и револуција

Професор Милорад С. Јовић је као кустос-историчар и нумизматичар био један од најзаслужнијих за формирање Историјског и Нумизматичког одељења и збирки и њима је руководио од њиховог формирања 1950, па до пензионисања деценију касније.⁵² Велику помоћ у формирању језгара збирки пружили су и суграђани који су се масовно одазвали на позив да се прикупља „стари материјал“. Највише се прикупљао

[47] НМК, ИК-1, ЗГЛУ.

[48] НМК, ИК-1, ЗГЛУ; ИГС 1952-1959.

[49] НМК, ИК-1, Збирка НОБ; ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[50] НМК, Улазна књига музејског материјала (у даљем тексту само УК) 1973-1986; ИГС 1952-1959; Археолошки инвентар 1955 (у даљем тексту само АИ 1955).

[51] Надица Лишанин, Татјана Михаиловић, „Наша публика“, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 163; Олег Романов, *н. г.*, 41.

[52] „Запослени у Народном музеју“, 197.

материјал из НОБ-а.⁵³ На тај начин Музеј је испунио обавезу према народу среза коме припада, као и према свом граду овенчаном мученичком славом, а све у сврху очувања и приказивања наших духовних и вредносних творевина.⁵⁴

На Јовићев позив реномирани југословенски уметници су за Музеј израдили слике, скулптуре и рељефе са тематиком из НОБ-а.⁵⁵ Од сликара Ванђела Бадуљиа су у периоду април - јул 1951. откупљене слике *Кућа шџаба одреда Јован Курсула*, *Бела Црква*, *Кућа сасџалишџе ѓарџизана у Конареву*, *Оглазак ѓарџизана из села*, *Маршал Тиџо рањен на Суџјесци*, а 1955. откупљен је његов акварел Партизански ратни брод.⁵⁶ Од 1951. започиње сарадња са сликаром Васом Поморишцем.⁵⁷ Прва дела која је Музеј откупио од Поморишца тематски се односе на НОБ и Револуцију (Борба за Београд, Рањеник са мајком - витраж, *Нађена девојчица од ѓарџизана*), а тада је откупљена и његова слика са средњовековном тематиком под називом *Страхињић Бан*.⁵⁸ Јуна 1951. у Загребу је купљена скулптура Павла Перића *Пренос рањеника*.⁵⁹ Сва дела која су наведени реномирани југословенски уметници урадили за потребе збирке и изложбе о НОБ-у у Музеју у Ранковићеву, касније ће постати део Збирке уметничких дела.

Целокупан рад у првим месецима постојања Музеја у Ранковићеву, напори Николе Јончића, члана Музејског савета, идеолошки контекст и свеже ране од рата, утицаће на формирање Историјског

одељења. Отварањем изложбе под називом *НОБ и револуција* 7. јула 1951. Музеј је званично био отворен за посетиоце. Аутори изложбе били су чланови Иницијативног одбора предвођени Милорадом С. Јовићем.⁶⁰ Историјски материјал из периода окупације 1941-1944, представљен на поменутој музејској изложби, представљао је прву С(с)талну поставку Музеја коју су сачињавали оружје и војна опрема, документа, географске карте, скице, шеме кретања војних јединица и војних операција, уметничке слике, скулптуре, рељефи, плакати, фотографије из региона Краљева, предмети, легитимације и фотографије стрељаних октобра 1941. године.

Похвале за рад Музеја и професора Јовића стизале су са свих страна од музеалаца, сарадника из других музеја и културних установа, признатих југословенских ликовних уметника, музејске публике: „Најзад је остварена идеја настав. Краљевачке гим. М. С. Јовића отварањем овог музеја чија је историјска вредност непроцењива. Мада је музеј млад ипак даје примерну слику прошлости Карановца, Краљева и најзад најновију слику блиске прошлости Ранковићева. Уређење музеја заслужује похвалу а богатство и разноврсност ће се побољшати будућношћу. В. Кнежевић, студ. техн. 27. 10. 1951. год.“⁶¹

Чланови Иницијативног одбора, пре свега Јовић, после отварања изложбе настављају да прикупљају материјал у вези са НОБ-ом. У Збирку су ушле фотографије, документа, мемоарске и стенографске белешке, списи, рукописи, разговори у рукопису, сведочанства, одликовања, партизанске споменице, оружје и војна опрема.⁶² Реч је о предметима који се односе на рад Фабрике вагона, Радничког покрета

[53] Силвија Крејаковић, *н. г.*, 55.

[54] Олег Романов, *н. г.*, 35.

[55] Архива НМК 1950-1954.

[56] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[57] Слађана Спасић, „Преписка Милорада С. Јовића са уметницима и сарадницима“, у: *Милорад С. Јовић, први ујравник Народној музеја у Краљеву*, каталог изложбе (Народни музеј : Краљево, 2015), 67.

[58] НМК, ИК-1, Збирка НОБ; ИК-1, Збирка Средњи век.

[59] Архива НМК 1950-1954.

[60] Архива НМК 1950-1954; Од ЦСА, досије број 151; Мирослав Стаменовић, *н. г.*, 8.

[61] Надица Лишанин, Татјана Михаиловић, *н. г.*, 163.

[62] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

Краљева, омладинских организација, Комунистичке партије у Србији 1941-1945, на почетак устанка 1941. на територији Краљева и шире околине, организацију Жене Краљева и Среза жичког у НОБ-у и револуцији, Октобар 1941, партизански покрет, народне хероје и пале борце из Краљева, као и ослобођење града 1944. године. Касније, током 1953. и 1954, Јовић ће у *Ибарским новостима* преточити ова сазнања у неколико новинских чланака.⁶³ Већи део новоприспелог материјала искоришћен је приликом допуњавања изложбе о НОБ-у у наредним годинама. Јула 1951, у време отварања поставке о НОБ-у, од сликара Драгана Ћирковића откупљене су четири слике са односном тематиком.⁶⁴ Крајем септембра месеца 1951. *Војни музеј* Музеју у Ранковићеву за попуну збирке одступа део својих експоната на одређено време, а поклања преко 120 фотографија и оружје из НОБ-а.⁶⁵ Од сликара Боре Стевановића откупљен је портрет *Јосип Броз Тито - Маршал Југославије*,⁶⁶ а Лојзе Долинар је поклатио рељеф *Прелазак рањеника преко Неретве*.⁶⁷ Од сликара и вајара Перише Милића су за потребе поставке *НОБ и револуција* 1951. откупљени гипсани рељеф маршала Тита, попрсје народног хероја Живана Маричића, 1953. попрсја народних хероја Павла Јакшића, Др Гојка Николиша, Олге Јовићкић Рите, Моме Дугалића, орден народног хероја, а 1954. попрсја Рада Вилотијевића, Десимира Јововића Чиче, Милана Антончића Велебита и Драгослава Богавца.⁶⁸ Још два рељефа, попрсја народних хероја

Николе Бубала и Рада Милићевића, стижу 1956. године.⁶⁹

У Збирку НОБ су током 1952/1953. ушли оружје и војна опрема бораца IV краљевачког батаљона, Одред Јово Курсула, лично наоружање и војна опрема народног хероја Момчила Дугалића, оружје нађено у гробници у Попини код Врњачке Бање, партизанска споменица Рада Вилотијевића Виће, предмети који су припадали стрељанима октобра 1941, немачке, партизанске и четничке ратне карте 1941-1944.⁷⁰ За потребе поставке изложбе Владислав Маржик је насликао дело под називом *Вофанзива*. Само током 1952. набављено преко 500 фотографија, највише из НОБ-а, као и четничка и немачка документација која се односи на овај регион у периоду 1941-1945.⁷¹

Маја 1952. у Музеј је стигла слика Миодрага Јањића *Прелаз партизана преко Ибра 1944. године приликом ослобађања Ранковићева*. Сliku је Музеју поклатио колектив трговинског предузећа *Гвожђар*, са жељом да испод поклатиојене слике стоји написано „Народном музеју у част 60-тог рођендана друга Тита, поклон колатива трговинског предузећа Гвожђар у Ранковићеву“.⁷²

Октобра 1952. Војни музеј је Музеју у Ранковићеву доделио заплелоно оружје и једну партизанску споменицу из Другог светског рата.⁷³ Годину дана касније Милан Дућа је направио одливке ордења народних хероја.⁷⁴ Септембра 1953. у Збирку НОБ улази и биографија Мирослава Чукулића, борца IV краљевачког батаљона.⁷⁵ Војни музеј је 1954. поклатио Музеју у Ранковићеву немачки ратни плакат *V - Викторија* (победа)

[63] Априла 1953. откупљен је рукопис *Ейойеја Краљева*, који је само месец дана касније од Јовића допуњен и објављен у *Ибарским новостима* (НМК, Од ЦСА, досије број 151); Олег Романов, н. б., 36.

[64] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[65] НМК, Инвентар Историјске музејске збирке НОБ-а и друго 1951-1955 (у даљем тексту само ИМС НОБ 1951-1955).

[66] НМК, ИК-1, Збирка НОБ; ИМС НОБ 1951-1955.

[67] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[68] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[69] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[70] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[71] НМК, Историјски инвентар 1951-1960 (у даљем тексту само ИИ 1951-1960).

[72] Архива НМК 1950-1954; ИК-1, ЗГЛУ.

[73] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 359/52.

[74] НМК, ИМС НОБ 1951-1955.

[75] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 363/53.

из 1941. године.⁷⁶ Тада су од Војног музеја набављене и копије фотографија из НОБ-а, ослобођења Краљева и макета тенка. Од Војно-историјског института набављене су фотокопије докумената и филмови из НОБ-а.⁷⁷ У периоду мај-септембар 1954. откупљене су поштанске марке из Другог светског рата, оружје из оба светска рата, партизански добош, као и 103 дописне карте-разгледнице под називом *Пуџ IV краљевачкој бајалона*.⁷⁸

Један занимљив податак говори да је Музеј набављао експонате из Другог светског рата и са градског отпада.⁷⁹ Тако су 1954. набављени остаци авионских бомби. Поред немачких, било је остатака авионских бомби које су амерички и британски бомбардери бацали на Краљево и које су, како је Јовић у документацији записао, „Убијали грађане Краљева више него Немце“.⁸⁰ Ова изјава долази у време када се због блискости Тита и ФНРЈ са САД и Великом Британијом сакривала истина о савезничком бомбардовању 1944. године.⁸¹

Збирка XVIII и XIX века и изложба *Први и Друји усџанак*

Поред Збирке НОБ формирају се и збирке из других историјских периода. Поставку изложбе Првог и Другог српског устанка директно доводимо у везу са формирањем Збирке XVIII и XIX века 1954. године.⁸²

Поводом обележавања 150 година од Првог српског устанка 18. априла 1954. отворена је изложба *Први и Друји усџанак* аутора Милорада С. Јовића, чиме је музејска

С(с)тална поставка проширена и допуњена.⁸³ Изложба је била најављена и преко радија, а интересовање посетилаца, грађана и ђака из Ранковићева и околине било је велико.

Отваврању изложбе претходило је предавање под називом *Дојађаји који су условили Први срџски усџанак*, које је директор Јовић одржао у сали Народног универзитета у Ранковићеву. У част прославе стопедесетогодишњице Првог српског устанка директор Јовић је у *Ибарским новосџима* током 1954. написао чланке *Мач и џусле у Првом усџанку*, *Продаја карановчана као џурској робља, на џијаци у Цариџраду и Александрији*, *Ослобођење Карановца 1805*, *Карађорђев џлан за освајање Карановца и Турски Карановац џори*.⁸⁴

Први кораци у прикупљању материјала из доба устанака датирају још од маја 1948. када је Милорад С. Јовић у име Иницијативног одбора за формирање музеја у тадашњем Краљеву, између осталог, најавио прикупљање и презентовање експоната о Првом и Другом српском устанку у оквиру будућих збирки, пре свега Историјске, Етнолошке и Уметничке.⁸⁵ У наредним годинама посао око прикупљања материјала са почетка XIX века се интензивирао. Децембра 1951. од галерије УЛУС из Београда купљене су копије слика *Милош убија Мураџа* и *Ослобођење Србије од Еуџенија Савојској*.⁸⁶ Истовремено, ГНО Ранковићево поклања Музеју две слике једне турске куће у Краљеву.⁸⁷

На Јовићево инсистирање, за потребе изложбе о устанцима, краљевачки сликар

[76] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[77] НМК, ИМС НОБ 1951-1955; ДНМ 1950-1953, бр. 749/54.

[78] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[79] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[80] НМК, ИК-1, Збирка НОБ.

[81] Силвија Крејаковић, Александар Бережнов, „Савезничко бомбардовање 1944: Краљево, гомила рушевина – масовна гробница“, *Наша џрошлосџ 15* (Краљево, 2014), 138, 160.

[82] НМК, ОД ЦСА, досије број 163: ГИП НМК 1950-1994.

[83] Мирослав Стаменовић, *н. д.*, 9.

[84] Милорад С. Јовић, „Мач и гусле у Првом устанку“, *Ибарске новосџи бр. 44* (1954), 4; Милорад С. Јовић, „Продаја карановчана као турског робља, на пијаци у Цариграду и Александрији“, *Ибарске новосџи бр. 50* (1954), 4; Милорад С. Јовић, „Ослобођење Карановца 1805“, *Ибарске новосџи бр. 65* (1954), 4; Милорад С. Јовић, „Карађорђев план за освајање Карановца“, *Ибарске новосџи бр. 66* (1954), 4; Милорад С. Јовић, „Турски Карановац гори“, *Ибарске новосџи бр. 67* (1954), 4.

[85] Милорад С. Јовић, „Образован је Иницијативни одбор за оснивање Народног музеја у Краљеву“, *29. Новембар бр. 18* (1948), 1.

[86] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[87] НМК, ИСЗ 1950-1955.

Владислав Маржик урадио је већи број цртежа на тему реконструкција изгледа Карановца почетком XIX века.⁸⁸ Издвајају се Карановац у XIX веку (1954), *Сџари Карановац 1805.* (1954) и *Понџонски мосџ на Ибру са ђумруканом из 1820.* (1954). Такође, на молбу и по идеји Јовића, Маржик је урадио и портрете значајних личности из прошлости Краљева, *Појрсје Филија Вишњића* из 1951. године⁸⁹ и *Порџреџ Лазара Муџаја*.⁹⁰

Међутим, експонати за изложбу о устанцима против Турака најинтензивније су прикупљани почевши од 1952. године. У наредне две године откупљени су оружје и војна опрема, израђене су репродукције из књиге *Деловодника Карађорђа* - акта која су се односила на Карановац, фотокопије неколико страна Карађорђевог дневника, дело Крсте Денића, фотографа из Београда.⁹¹

У првој половини 1953. године Музеј откупљује и богат етнолошки материјал који ће делимично бити изложен на помехутој изложби - либаде, зубуне, фермене, појасеве и остале делове мушке и женске народне и грађанске ношње XIX века, ћилиме, грнчарију, гусле, сребрни накит.⁹² Од Перише Милића Музеј је наручио бисту Вожда Карађорђа и слику *Јован Курсула на Варваринском џољу*.⁹³ Априла 1953. Народни музеј Београд је за потребе изложбе *Први и Друџи усџанак* позајмио слике Паје Јовановића *Карађорђе* и *Друџи усџанак*, које је Музеј у Ранковићеву неколико година касније вратио матичној установи.⁹⁴ У септембру 1953. од вајара Милана Духаћа откупљени су гипсани одливци два Карађорђева топа

из Првог устанка (оба рађена по Јовићевим нацртима) и Карађорђевог звезде.⁹⁵ Месец дана касније од комисиона Стил из Београда откупљена је руска сабља гајдарија коју је руски цар Александар I поклатио неком српском војводи.⁹⁶ Новембра месеца набављен је препис дневника Боже Грујовића о Карановцу из 1805. године.⁹⁷ У једној срушеној кући у Ранковићеву 1953. године нађена је фигурина Карађорђа коју је Музеј откупио.⁹⁸

У току 1953. Музеј је откупио слику Николе Т. Милојевића *Хаџи-Проганова буна 1814. џодине у Србији*, сцена *Набијање Срба на колац - Ђакон Авакум* која је настала око 1900. године.⁹⁹ Музеј је, поред слике, откупио и оруђа-оружја која су служила уметнику као модел.¹⁰⁰ Крајем 1953. и почетком 1954. настављена је набавка експоната за изложбу о устанцима (углавном оружје, преписке докумената из Првог устанка, планови вароши Карановца из 1804. године).¹⁰¹ Од свештеника Милисав Протића су, приликом рекогносцирања Јежевице почетком 1954, на реверс узете слике, портрети Лазара Мутапа и Антонија Ристића Пљаквића.¹⁰² Истовремено су од мештана Врбе и Заклопаче откупљени оружје (топуз, буздован, пушке) и војна опрема.¹⁰³ За потребе Музеја сликар Здравко Секулић је *коџирао* слику *Биџка на Варварину* (Курсула на Варварину) по оригиналу из *Народној музеја Београд*, рад непознатог чешког сликара из 19. века, и портрете *Вожда Карађорђа*, *Савке Карађорђевић - Пљаквић* и *Проџе Маџеје Ненаговића*, по оригиналима Уроша Кнеже-

[88] НМК, ИСЗ 1950-1955; Славољуб Маржик, *Маржикови* (Краљево : Народни музеј, Историјски архив, 2006), 119.

[89] Славољуб Маржик, *н. г.*, 119.

[90] Милорад Михаиловић, „Слика Владислав Маржик 1896-1981“, *Наша џрошлост 2* (Краљево, 1987), 160.

[91] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век; НМК, ИИ 1951-1960; ИМС НОБ 1951-1955.

[92] НМК, Етнографски инвентар 1950-1959.

[93] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век; ОД ЦСА, досије број 160: Досије кустоса Милорада С. Јовића.

[94] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 46/55.

[95] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[96] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[97] Архива НМК 1950-1954.

[98] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[99] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век; ИГС 1952-1959.

[100] Слађана Спасић, *н. г.*, 75.

[101] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[102] НМК, Етнографске белешке са терена 1953-1954 (у даљем тексту ЕБ 1953-1954).

[103] НМК, ЕБ 1953-1954.

вића.¹⁰⁴ Оне су стигле у Музеј јануара 1954, када стижу и већ поменути Маржикови *Порџреј Лазара Муџаја* и *Сџари Карановац 1805*.¹⁰⁵ Две недеље пре отварања изложбе у Музеј стижу макета Делиградског шанца, дело уметника Александра Петровића, делови шумадијске и турске ношње (јелеци, кошуље, минтани капе, луле и др.).¹⁰⁶ Маржик је по Јовићевој замисли направио и историјску карту *Карановачка војска на бојишћима 1804-1815*. Јовић је био аутор плаката *Узроци Устџанка и Карановачке знаменише личностџи у I и II Устџанку*.

И после отварања изложбе, током целе 1954. и 1955, али и касније, у Музеј у Ранковићеу стижу предмети из доба устанака - одликовања, копије слика јунака из оба устанка, фотокопије писама и извештаји карановачких војвода, војничка униформа, оружје, оруђе, грнчарија, народне ношње, намештај, ћилими, посуђе, предмети из свакодневног живота, лични предмети, накит (у великој мери од сребра), турски новац, музички инструменти.¹⁰⁷ По свом значају издвајају се попрсје Јова Курсуле, дело вајара Божидара Обрадовића, попрсје Антонија Ристића Пљакића, дело вајара Ангелине Гаталице, орден Св. Ане и орден Звезде који су припадали војводи Радославу Марковићу Јелечанину, турске тапије из Новог Пазара и Карановца које су припадале Турцима из Рибнице. Такође, током 1954. набављене су слике *Почешћак буне на дахије* и *Сибнички хан џори*, аутора Живорада Настасијевића. Договорено је да се годину дана касније од истог аутора за потребе о устанцима откупе портрети старих карановчана под називом *Мој дџеда Косћа Јовановић* и *Моја баба Јелена Јовановић*.¹⁰⁸

[104] Архива НМК 1950-1954; ИК-1, Збирка XVIII и XIX век; ИГС 1952-1959.

[105] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[106] Архива НМК 1950-1954.

[107] НМК, ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[108] НМК, ОД ЦСА, досије број 160: Досије кустоса Милорада С. Јовића.

У оквиру истраживања устанака и припреме поставке истраживане су биографије истакнутих Краљевчана у XVIII и XIX веку (Јанићија Нешковића, Јова Курсуле, Антонија Ристића Пљакића, Лазара Мутапа, Илије Самаилца), као и Први српски устанак у Карановцу са аспекта економије, привреде, заната, социјалног живота, стратегије и тактике ратовања српске војске, оружја, догађаја у ослобођеном Карановцу, законодавства, пропасти Устанка.

У склопу обележавања јубилеја 150 година од Првог српског устанка Народни музеј Ранковићево је октобра 1954, у сарадњи са Социјалистичкоим савезом радног народа (ССРН) с(С=реза жичког, организовао конкурс радова на тему *Карановац за време I српског устџанка*.¹⁰⁹ Конкурс је успешно спроведен током 1954. и почетком 1955, а у Музеј су стигли научни радови са свих страна. Нажалост, због несугласица између музејског руководства и органа власти, о чему ће бити речи у наставку текста, пристигли радови нису објављени. И данас се ови рукописи чувају у документацији Историјског одељења Народног музеја Краљево.¹¹⁰

Од свега наведеног, а у вези са обележавањем 150 година од Првог српског устанка, видљиво је да је комунистичка власт улагала своју енергију и моћ, имала жељу да достојно обележи овај јубилеј, ода пошту прецима-ослободиоцима од вишевековног турског ропства и остави у наслеђе сећање и поштовање према њима и будућим поколењима. У обележавању јубилеја властима су својим врхунским знањем и ентузијазмом помогли музејски кустоси Јовић и Чолић, музејски сарадници из Иницијативног одбора за формирање Музеја, као и чланови Музејског савета.

У оквиру Збирке XVIII и XIX века истраживани су постанак и развој вароши Краљево, настанак његовог имена,

[109] Архива НМК 1950-1954.

[110] НМК, ОД ЦСА, досије број 151.

развој правосуђа и школства у Карановцу-Краљеву, Ибарска војска у руско-турском рату 1876. године, биографије значајнијих Краљевчана, живот у краљевачким селима. Током 1951. године откупљен је документ *Закон о службеницима* са потписима краља Милана Обреновића и Владе и још четири декрета из доба владавине Обреновића. Тада су набављени сабља сердара Јола Пилетића и слика *Кула Смаил-аџе Ченџића* која је марта исте године уступљена Музеју на Цетињу.¹¹¹ Предмети из Збирке XVIII и XIX века касније су реинвентарисани у Историјску, Етнолошку и Збирку уметничких дела.¹¹²

Збирка XX века

Збирка XX века до 1941. године највише ће се бавити балканским и Првим светским ратом. Музеј је од својих суграђана откупио доста предмета, оружја, војне опреме, докумената и фотографија који се односе на период од друге половине XIX века до краја Првог светског рата. Откупљени су немачка одликовања, аустроугарске медаље из доба Фрање Јосифа и Првог светског рата, медаља за храброст 1878, српско ордење (1912-1918), минијатурно попрсје краља Петра непознатог аутора, војничка сабља из 1916. године.¹¹³ Августа 1952. у Музеј су стигли оружје и војна опрема из XIX и XX века, српске и стране производње, власништво Војног одсека Ранковићево, које је добрим делом коришћено у балканским и Првом светском рату.¹¹⁴ Историјска збирка је током 1953. била обогаћена и откупима албума Јужна Србија, ратних албумова Балкански рат 1912-1913. и 1914-1918, ордења и дописница из Првог

светског рата.¹¹⁵ Тада је за потребе Музеја копирано неколико слика из филма *Крунисање Пејра I* из Југословенске кинотеке.¹¹⁶ Јануара 1954. НОГО Ранковићева је Музеју поклатио фотографију *Демонстрације у Београду у време Конкордаића*.¹¹⁷ Јуна 1954. из Бресника су откупљена одликовања из Првог светског рата,¹¹⁸ а настављено је са набавком фотографија старог Краљева.¹¹⁹

Од самог почетка рада у Музеју постоји изузетна свесност о значају бележења савремених догађаја, садашњости која временом постаје део историје и тумачењу историје из прве руке. Истражују се урбанизам Ранковићева и околине, историјат прославе Првог маја, Омладинске радне бригаде. Уз помоћ Николе Јончића октобра 1951. набављено је 56 фотографија о Титовој посети Ранковићеву.¹²⁰ Годину дана касније, септембра 1952, Срески партијски Комитет поклатио је Музеју четири албума са Титовим сликама.¹²¹ Војни музеј послао је фотографије са предизборних митинга 1953. и демонстрација поводом тршћанске кризе,¹²² а од октобра до децембра 1954. Музеј ће набавити и фотографије са омладинских зборова одржаних у Ранковићеву у том периоду.¹²³

Изложбе НОБ и револуција и Први и Други усћанак су у периоду између 1951. и 1957. сачињавали прву Сталну поставку Музеја.¹²⁴ у оквиру које су изложени предмети из Историјске збирке који описују догађаје из времена устанака и Другог светског рата. Повременим допуњавањем поставке уметничким сликама,

[111] Архива НМК 1950-1954; ИК-1, Збирка XVIII и XIX век.

[112] НМК, УК 1973-1986; ИГС 1952-1959; АИ 1955.

[113] НМК, ИК-1, Збирка XX век.

[114] Забележено је да је Војни одсек Краљева наставио да додељује краљевачком Музеју оружје све до почетка 1957. године (Архива НМК 1950-1954; Архива НМК 1955-1959).

[115] НМК, ИИ 1951-1960.

[116] НМК, ИИ 1951-1960; Архива НМК 1950-1954.

[117] НМК, ИМС НОБ 1951-1955.

[118] НМК, ЕБ 1953-1954.

[119] НМК, ИИ 1951-1960; ИМС НОБ 1951-1955.

[120] НМК, ИМС НОБ 1951-1955.

[121] НМК, ИИ 1951-1960.

[122] НМК, ИМС НОБ 1951-1955.

[123] НМК, ДНМ 1950-1953, бр. 744/54; ИМС НОБ 1951-1955.

[124] Олег Романов, *н. г.*, 40.

скулптурама, народним ношњама, покућством и новцем, приказан је и материјал из Уметничке, Етнолошке и Нумизматичке збирке. Стална поставка ће 1957. бити обogaћена изложбом *Балкански и Први свејски рај*,¹²⁵ аутора Милорада С. Јовића, која ће представити део материјала из Историјске збирке XX века.

Музеј у Ранковићеву је такође настојао да сам музејски простор, на првом месту сталну поставку, осмисли у једном практичном, а ипак традиционалном духу, где ће и изложбена помагала (витрине, лустери, постаменти за експонате) бити уметничка дела сама по себи. Такав пример представља сарадња са београдским архитектом Петром Зарићем. Иако је Зарић почетком 1954. године направио нацрте за веома престижне музејске витрине и лустере, од њих су направљени само један лустер и један фењер.¹²⁶

Повест прикупљања предмета, формирања збирки, организовања изложби, сталне поставке и историјат многих других активности Народног музеја у Краљеву, приказаће се у другом делу овог текста који ће се објавити у следећем броју *Зборника радова Народног музеја у Чачку*.

Извори и литература

Извори:

Архива Народног музеја Краљево: деловодници Музеја ГНО 1950-1961.

Архива Народног музеја Краљево 1950-1970: досијеа, инвентарне књиге, инвентари музејских збирки, документи и остала грађа

[125] Олег Романов, *н. г.*, 40.

[126] Архива НМК 1950-1954.

Штампа:

29. новембар
Ибарске новости

Литература:

Дражовић Јасмина, Новчић Сузана, „Изложбена делатност”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 141-161.

Драшковић Драган, „Историјат Музеја”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 15-161.

„Запослени у Народног музеју”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 197-200.

Krejaković Silvija, Strle U., „Rekvijem za harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevju”, у: *Dve Domovini\Two Homelands, št. 33* (Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije SAZU : Ljubljana, 2011), 73-89.

Крејковић Силвија, „Историјско одељење”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 55-73.

Крејковић Силвија, Бережнов Александар, „Савезничко бомбардовање 1944: Краљево, гомила рушевина – масовна гробница”, *Наша прошлост 15* (Краљево, 2014), 137-171.

Лишанин Надица, Михаиловић Татјана, „Наша публика”, у: *Народни музеј Краљево* (Народни музеј : Краљево, 2014), 163-173.

Михаиловић Милорад, „Сликар Владислав Маржик 1896-1981”, *Наша прошлост 2* (Краљево, 1987), 147-167.

Петровић Јелена, *Живој у Ранковићеву : документи и сведочења* (Ибарске новости : Краљево, 1989)

Романов Олег, *Милорад С. Јовић, први управник Народног музеја у Краљеву, каталој изложбе* (Народни музеј : Краљево, 2015)

Спасић Слађана, „Преписка Милорада С. Јовића са уметницима и сарадницима”, у: *Милорад С. Јовић, први управник Народног музеја у Краљеву, каталој изложбе* (Народни музеј : Краљево, 2015), 67-78.

Стаменовић Мирослав, „Четрдесет година рада Народног музеја у Краљеву”, *Наша прошлост 5* (Краљево, 1992), 7-13.

Тимотијевић Милош, „Дуг пут оснивања Музеја у Чачку”, у: *Сјоменица Народног музеја у Чачку 1952-2012*. (Чачак : Народни музеј, 2013), 5-13.

Тимотијевић Милош, „Шест деценија рада Народног музеја у Чачку”, у: *Сјоменица Народног музеја у Чачку 1952-2012*. (Чачак : Народни музеј, 2013), 15-110.

THE MUSEUM IN RANKOVIĆEVO 1950-1955, EXTRACT FROM THE MUSEUM WDOCUMENTATION

The idea to create a museum in Kraljevo appeared in November 1942 when the *Committee for Creation of the Museum and Collection of Data on Antiquities* was founded. Among its members, professors of the Kraljevo Gymnasium, there was also Milorad S. Jović, professor and director of the Kraljevo Civilian School.

After the war, the first visible steps towards the creation of the Kraljevo Museum date from May 1948 when the *National Committee of the City of Kraljevo* created the *Initiative Committee for the Creation of the Museum* whose members were Milorad S. Jović, professor, Nikola Jončić, *prvoborac* (member of the first generation of the Second World War partisans) and member of the National Committee of the City of Kraljevo and Relja Novaković, director of the Kraljevo Gymnasium and historian.

On the Republic Day, 29 November 1948, several windows and shops in the city centre were decorated by the objects gathered for the future museum collections. The collected items were exhibited on 1 May 1949 in the old house (the first museum building) in Cara Lazara Street and the material which will become part of the collections of the future museum was for the first time officially displayed.

The museum opened on 1 May 1950 as the City Museum Rankovićevo. Milorad S. Jović was its first director. Thanks to the help of its partners and the local community, the Museum managed to collect the material

systematized into the Historical, Archaeological and Numismatic Collection. Most of the items originated from the Second World War.

The museum got its own building on 1 July 1951. It was opened to the public six days later with the exhibition *National Liberation War and Revolution*. The historic material presented at this exhibition represented the museum's first permanent exhibition. Three years later, this permanent exhibition was extended and completed by the exhibition *The First and Second Uprising*.

The members of the *Initiative Committee* continued to collect material related to the Second World War, Labour Movement, Communist Party, urbanism of Rankovićevo, history of the celebration of 1 May and Youth Organization. There were also established the collections for the period between 17th and 19th century and the collection 1900-1941. From the very beginning there was a huge awareness of the importance of recording contemporary events, the present which gradually becomes part of the history.

In order to help the work of the Museum, the city authorities created the *Council of the Museum* on 19 January 1953 which has defined two basic problems in the functioning of the Museum, protection of its building and insufficient space for exhibition and preservation of the museum collections.

Oleg ROMANOV

MUSÉE À RANKOVICEVO 1950-1955 : EXTRAIT DE LA DOCUMENTATION MUSÉALE (première partie)

L'idée de former un musée à Kraljevo apparut en novembre de l'année 1942, lorsque le *Comité pour la création du Musée et la collecte des données sur les antiquités* fut formé. Parmi les membres, professeurs du Lycée de Kraljevo, fut également Milorad S. Jovic, professeur et directeur de l'École de la ville de Kraljevo.

Les premières démarches d'après-guerre vers la création du Musée à Kraljevo datèrent de mai de l'année 1948, lorsque le *Comité national de la ville de Kraljevo* forma le *Comité d'initiative pour la création du Musée* regroupant Milorad S. Jovic, professeur, Nikola Joncic, combattant de la première heure et membre du Comité national civil de Kraljevo et Relja Novakovic, directeur du Lycée de Kraljevo et historien.

Pour le Jour de la République, le 29 novembre de l'année 1948, plusieurs vitrines et commerces dans le centre-ville furent décorés d'objets d'art rassemblés pour les collections muséales à venir. Le 1er mai de l'année 1949, dans une maison ancienne (premier bâtiment muséal) dans la rue du Tsar Lazar, une exposition des objets d'art rassemblés fut présentée et, pour la première fois, on présenta officiellement le matériel qui se trouvera dans les collections du futur musée.

Le Musée commença son activité le 1er mai de l'année 1950 comme Musée de la ville Rankovicevo. Milorad S. Jovic fut son premier directeur. Avec l'aide de ses collaborateurs, de la communauté locale, le Musée réussit à rassembler le matériel qui fut systématisé dans la

Collection historique archéologique et numismatique. Le plus grand nombre d'objets provint de la Deuxième Guerre mondiale.

Le Musée obtint son édifice le 1er juin de l'année 1951. Six jours plus tard, par l'ouverture de l'exposition *NOB (Lutte libérale nationale) et la Révolution*, le Musée fut ouvert pour les visiteurs. Le matériel historique présenté lors de cette exposition, représenta la première exposition muséale permanente. Trois années plus tard, par l'exposition *Première et deuxième insurrection*, l'exposition permanente fut agrandie et complétée.

Les membres du *Comité d'initiative* continuèrent à rassembler du matériel qui concerna la Deuxième Guerre mondiale, le Mouvement ouvrier, le Parti communiste, l'urbanisme du Rankovicevo, l'histoire de la célébration du Premier mai, les Organisations de la jeunesse. Des collections furent aussi formées pour la période entre le XVIIème et XIXème siècle, la collection 1900-1941. Depuis le début, une énorme conscience exista sur l'importance de l'annotation des événements contemporains, du présent qui avec le temps devient une partie de l'histoire.

Pour qu'elles puissent aider au fonctionnement du Musée, le 19 janvier de l'année 1953, les autorités de la ville formèrent le *Conseil du Musée* qui définit les deux problèmes essentiels dans l'activité du Musée, la protection du bâtiment du Musée et le manque d'espace pour exposer et conserver les collections muséales.

Oleg ROMANOV